

djelovima svijeta (socioprostorne nejednakosti, urbanu bijedu, urbanu politiku, urbane socijalne pokrete, postsocijalističku urbanu transformaciju...). Predstavljeno je najviše tekstova koji su kod nas, za ovu priliku, prvi put prevedeni. Svaki tekst predstavlja neospornu vrijednost i doprinos urbanoj sociologiji.

Navešću neke koji će zainteresovati ne samo sociologe, već i širu čitačku javnost: Anri Lefevr: Grad i urbano; Saskija Sassen: O globalizaciji i formiranju novih prava na grad; Geri Stoker: Teorija režima i urbana politika; Steven Viler: Planiranje održivih prikladnih gradova; Dženifer Robinson: Globalni svjetski gradovi: pogled izvan mape; Erika Nađ: Dobitnici i gubitnici u transformaciji maloprodajne mreže u gradovima centralne i istočne Evrope. Tekstom Sofi Votstona: Rodna dimenzija grada, po prvi put je ilustrovano šta znači rodna dimenzija u proučavanju urbanog fenomena.

U prilogu ove knjige, na sistematičan način, dat je pregled jugoslovenske sociološke misli o gradu i urbanizaciji: 1. razmotreno je i ocijenjeno sociološki relevantno nasljeđe „domaćih“ istraživanja grada (preteče urbane sociologije); 2. rezultati i dometi teorijskih i empirijskih istraživanja urbanih sociologa po generacijskoj pripadnosti; 3. tokovi konstituisanja ove discipline, tj. institucionalizacija i neke osobine društveno istorijskog konteksta u kome se ona razvijala.

Sadržajno bogata i sistematizovana hrestomatija, tematski iznijansirana, daje nam za pravo da možemo ustvrditi kako je urbana sociologija i u svijetu i kod nas jedna od najrazvijenijih posebnih naučnih disciplina. Na kraju, iskoristiću riječi autora: „Nadamo se da će ova knjiga, kao i prethodna biti od koristi kako raznim stručnjacima za urbanu problematiku, tako i studentima kojima je prvenstveno namenjena“ (str. 10).

Ljiljana Vujadinović

Slobodan Vukićević, *Sociologija rada i preduzeća sa metodološkim skicama*, Filozofski fakultet, Nikšić, 2006.

Nova knjiga prof. dr Slobodana Vukićevića, „Sociologija rada i preduzeća sa metodološkim skicama“, značajna je i vrijedna zbog mnogo razloga. Prva je knjiga ovog tipa koja je na radost i zadovoljstvo naše naučne i stručne javnosti objavljena u Crnoj Gori, u izdanju Filozofskog fakulteta u Nikšiću. Udžbenik je namijenjen prvenstveno studentima kojima će osnažiti kompetencije u oblasti sociologije rada i preduzeća, kao i svima onima kojima je ova problematika bliska i interesantna.

„Sociologija rada i preduzeća sa metodološkim skicama“ sastoji se iz dva dijela. U prvom dijelu knjige profesor Vukićević analizira osnovne fenomene koji čine suštinu sociologije rada. Prvo nas

upoznaje sa Hotornskim eksperimentima izvedenim u pogonima čikaškog preduzeća Western Electric u periodu od 1924. do 1927. godine, a koji se vezuju za nastanak sociologije rada kao posebne naučne discipline. Međutim, to ne znači da se čovjek i prije nastanka sociologije kao posebne nauke, i sociologije rada kao posebne discipline, nije interesovao za probleme koji danas spadaju u domen njenog naučnog interesovanja. To nam najbolje pokazuje analiza različitih epoha u razvoju sociologije rada, kao što su donaučna i klasična. Detaljnija razmatranja najstarijih dokumenata iz donaučnog perioda ruše mit o primitivnoj organizaciji društava Starog istoka. Naprotiv, u odnosu prema radu u ovim društvima imamo sve bitne komponente

rada kao socijalnog procesa. Klasični period u razvoju sociologije rada vezuje se za religijsku promjenu, koja se dogodila na Zapadu u šesnaestom vijeku. Pojava protestantizma uslovlila je sasvim drugačiji odnos prema radu nego što je to do tada bilo. Rad više nije bio djelatnost nedostojna slobodnog čovjeka, već aktivnost podignuta na nivo najviših religioznih vrijednosti. Upravo ovakva korjenita promjena odnosa prema radu uslovlila je i nastanak kapitalističkog sistema zasnovanog na slobodnoj konkurenciji i preduzetništvu, na čemu se temelji i savremeno društvo.

Poseban osvrt dat je na razvoj sociologije rada u SFRJ. Akademsko zasnivanje sociologije rada u Crnoj Gori vezano je za osnivanje studijskog Odsjeka za marksizam i samoupravljanje na Nastavničkom fakultetu u Nikšiću 1977. godine. Upravo je profesor Vukićević najviše doprinio utemeljenju i razvoju ove discipline kod nas. Ovdje je neophodno napomenuti da je on i jedini autor u Crnoj Gori koji se ozbiljno bavio istraživanjem na ovom polju, tu se posebno ističu istraživanja: apsentizma u industriji; fluktuacije radne snage u industriji; strukture društvene moći u radnoj organizaciji.

U centar svog interesovanja profesor Vukićević stavlja čovjeka, ali ne čovjeka samo kao *homo fabera* ili *homo ekonomikusa*, već svu svoju analizu i istraživanja usmjerava na čovjeka kao društveno biće, njegov totalitet, njegovu društvenost sa stanovišta mogućnosti ispoljavanja u procesu rada. Upravo polazeći od ovakvog shvatanja čovjeka, autor se bavi i analizom ljudskih resursa i radne snage, kao jednom od značajnijih oblasti koje su predmet interesovanja sociologije rada. „Pod radnom snagom u društvu treba podrazumijevati cjelokupno radno sposobno stanovništvo, kako zaposlene tako i one koji se nalaze na tržištu rada“ (str. 61). Da bismo otkrili unutrašnju strukturu radno sposobnog stanovništva, koja se nalazi u neodvojivoj korelaciji sa bitnim aspektima rada, neophodno se foku-

sirati na starosno-polnu, obrazovnu, profesionalnu, kadrovsku, zdravstvenu, ekonomsku, nacionalnu, topografsku strukturu primarnog, sekundarnog i tercijarnog sektora rada. Na ovaj način pokazuje se neophodnost sociološkog pristupa ovom problemu i ubjedljivo demantuju svi oni koji fenomen ljudskih resursa pokušavaju prioritarno proučavati u okviru nekih drugih disciplina.

Filozofsko-sociološki pristup poimanju tehnike predstavlja jedino stanovište koje analizira tehniku u njenoj cjelovitosti, kao odnosa prema prirodi, oblika svijesti i kao modela odnosa među ljudima. Prateći genezu pojma tehnike od antičke Grčke, preko novovjekovnog tumačenja, pa do savremenih shvatanja, primjećuje se da se čovjek uvijek stavlja u centar zbivanja, i da je on uvijek subjekt tehnike bez obzira na pristup o kom se radi.

Istražujući društvene sukobe u sferi rada, profesor Vukićević ističe da su suprotstavljeni interesi između osnovnih aktera – pojedinaca, preduzeća i društava, njihov glavni pokretač, pa, prema tome, i put prevazilaženja sukoba jeste u usklađivanju interesa ove tri strane. Posebno je značajno istaći da društvene sukobe u vezi sa radom ne možemo tretirati kao patološke pojave, koje su suprotne čovjekovoj prirodi i koje su isključivo negativne po svojim posljedicama. „Zbog toga je potreba za sukobom u vezi sa radom kardinalna sociološka činjenica, čiju suštinu i karakter treba da identifikuje, razumijeva, tumači i objašnjava sociologija rada“ (str. 66).

Posebno značajno pitanje za sociologiju rada tiče se odnosa rada, svojine i vlasništva. Profesor Vukićević, kao prvi teoretičar na ovim prostorima koji precizno diferencira pojmove svojine i vlasništva, ovom fenomenu pristupa na specifičan način. Svojjina kao „kategorija koja nije samo institucijalizovana, nego je i institucijalizirajuća“, ima krucijalan značaj za ukupne odnose u društvu. Prateći razvoj svojine kroz različite istorijske epohe, uočavamo da se, pored promjene predmeta

i subjektiviteta, mijenja i mjesto rada u njoj. Za razliku od socijalističkog perioda u kojem je rad postavljen na pijedestal vrijednosti i bio osnova donošenja svih odluka (doduše samo deklarativno), u postsocijalističkoj Crnoj Gori imamo potpuno drugačiju situaciju. Upravljanje preduzećima bazira se isključivo na svojini kao posjedu kapitala, dok je učešće u upravljanju na osnovu živog rada potpuno zanemareno. Međutim, ovakav tretman rada nije u skladu sa trendovima u razvijenim društvima, koja se „definitivno približavaju radniku kao nosiocu preduzetništva“ (str. 73). Odnosno, kontrola tempa i kvalitet rada prelazi u ruke radnika, što doprinosi uspostavljanju veće slobode odlučivanja na radnom mjestu.

Selo i seljakov rad jesu područja koja nijesu bila u nekoj velikoj mjeri predmet interesovanja sociološke nauke, pogotovo ova konstatacija važi kad je riječ o crnogorskom selu. Upravo zbog tog razloga interesovanje za ovu temu predstavlja posebnu vrijednost ovog udžbenika. Crna Gora kao ekološka država trebalo bi da svoj razvoj temelji na selu i poljoprivredi. Međutim, selo i seljakov rad ne zauzimaju ono mjesto u crnogorskom društvu koje bi trebalo. Iako se stalno propagira povratak selu i poljoprivredi, na tom pitanju se ništa konkretno ne preduzima. Naprotiv, i ono malo institucija što postoje na selu ukida se (primjer ukidanja osnovnih škola). Da bi proces povratka na selo dao rezultate, neophodno ga je učiniti vrijednim, neophodno je život na selu podići na veći nivo i kvalitetno ga unaprijediti. Ključnu ulogu u ovom procesu trebalo bi da odigra država, koja bi odgovarajućim mjerama stimulisala stanovništvo za povratak i ostanak na selu.

Drugi dio knjige odnosi se na sociologiju preduzeća. Ovdje se autor osvrnuo na sva ključna pitanja koja se tiču sociološkog proučavanja radne organizacije. Naravno, centralno mjesto zauzima odnos čovjeka i radne organizacije. Da bi imali uspješno preduzeće, neophodno je

uskладiti njegov poslovni i humani karakter, na ovoj relaciji potrebno je analizirati i sredstva za proizvodnju: „Ona svoj puni smisao i značaj dobijaju u spoju sa čovjekom (i to za svakog pojedinca, grupu, kategoriju radnika), a čovjek u spoju sa društvom“ (str. 150).

Da bi pristup proučavanju preduzeća bio cjelovit, neophodno je uzeti u obzir ne samo njegovu formalnu, nego i neformalnu organizaciju. Sociolog ne smije da ostane samo na onim odnosima koji su unaprijed regulisani i propisani, već mora da zađe i iza te „fasade“ formalnih pravila. Potrebno je izanalizirati čitav kompleks odnosa među članovima kolektiva, „koji se uspostavlja na bazi prijateljstva, rodbinskih odnosa, običaja, posebnog sistema vrijednosti, neprijateljstava“ (str. 156). Proučavanje neformalnih grupa posebno je značajno u onim društvima gdje je njihov uticaj izuzetno jak da prevazilazi i uticaj formalnih organizacija.

Potpunije proučavanje preduzeća nemoguće je bez analize društvene moći, podjele rada, kao i sociološkog određenja radnog mjesta. Analizirajući radno mjesto sa sociološkog aspekta, moramo ga posmatrati u njegovoj cjelovitosti i sveobuhvatnosti, odnosno, ne možemo ga reducirati na pojedinačne elemente, jer njega čine „odnos čovjeka prema prirodi (svojoj i široj), čovjeka prema čovjeku i društvu i obratno društva prema čovjeku, prema određenim društvenim grupama, slojevima, klasama...“ (str. 178). Na osnovu ovoga možemo zaključiti da radno mjesto predstavlja osnovu svake radne organizacije i polaznu tačku u ispitivanju svakog preduzeća.

Radno mjesto u značajnoj mjeri utiče radno ponašanje zaposlenih. Apsepsentizam, fluktuacija i mikrokonflikti jesu prateće pojave u radnoj organizaciji i nezaobilazni predmet proučavanja sociološke nauke. Da bi dobili cjelovitu sliku apsepsentizma, kao odsustva sa radnog mjesta, moramo ga posmatrati iz više aspekata. Sociologija mora uzeti u obzir različite

uzroke apsentizma, počev od zdravstvenog stanja radnika, preko društvenih, ekonomskih, kulturnih, organizacionih i drugih faktora koji u manjoj ili većoj mjeri mogu usloviti ovu pojavu. Fluktuacija, „nestabilnost kadrova preduzeća koja se ispoljava u visokom nivou napuštanja preduzeća uposlenih radnika i upošljavanja, na mjesto njih, novih radnika“ (str. 202), takođe je uslovljena različitim faktorima, među kojima se posebno izdvajaju dimenzije: interesantnost posla, sistem nagradivanja, međuljudski odnosi, perspektive preduzeća i lične perspektive radnika, efikasnost menadžmenta, društveni i lični standard radnika.

Analizirajući mikrokonflikte, profesor Vukićević ukazuje na razliku između konfliktne situacija i konfliktne akcije. Isticanje ove distinkcije veoma je značajno i to kako iz teorijskog, tako i iz praktičnog aspekta, jer svaka konfliktna situacija ne mora da se pretvori u konfliktnu akciju. Konflikt na radu ne moramo uvijek negativno vrednovati, jer „može dovesti do pozitivnog razrješenja nekih problema koji su prikriveni i tako uticati na ozdravljenje preduzeća“ (str. 207). Postoji veliki broj tipova konfliktata na radu, od kojih izdvajamo latentne i otvorene, kao i racionalne i iracionalne. Kad je riječ o razrješenju konfliktata, dominiraju tri oblika: arbitraža, kompromis i dominacija.

Sociologija preduzeća bila bi nepotpuna ukoliko se ne bi napravio osvrt i na opšti pojam menadžmenta. Obično se pod menadžmentom podrazumijeva upra-

vljanje radnom organizacijom, međutim, taj proces je mnogo kompleksniji i obuhvata: upravljanje, rukovođenje i socijalnu integraciju. Iako ih mnogi posmatraju kao sinonime između upravljanja i rukovođenja, postoje značajne razlike: „upravljanje se odnosi na definisanje generalne politike za određenu oblast, odnosno preduzeće [...], rukovođenje ima administrativnu i izvršnu funkciju“ (str. 228). Jednostavnije rečeno, upravljanje se odnosi na uspostavljanje strategije, a rukovođenje na uspostavljanje taktike u funkcionisanju preduzeća.

Posebnu vrijednost ovog udžbenika predstavljaju pažljivo pripremljene metodološke skice. Suštinu naučnog rada i njen najzahtjevniji dio čini adekvatan spoj teorijske pripreme i, u skladu sa njom, izvedeno empirijsko istraživanje. Upravo ovdje je profesor Vukićević iskoristio svoje ogromno istraživačko iskustvo kako bi omogućio studentima, i svima zainteresovanima, da se što bolje pripreme za naučno-istraživački rad. Tako možemo zaključiti da „Sociologija rada i preduzeća sa metodološkim skicama“ nije značajna samo za one koji se interesuju za fenomenologiju sociologije rada i preduzeća, već i za one kojima je primarno polje interesovanja metodologija socioloških istraživanja.

Knjiga profesora Vukićevića je, po svemu, nova i moderna, i nudi mogućnost usavršavanja kako studentima sociologije, tako i svima onima koji su zainteresovani za teme koje su u njoj obrađene.

Goran Čeranić

Slobodan Vukićević, *Menadžment slobodnog vremena u turizmu*, CID, Podgorica, 2007.

Složenost društvene stvarnosti u vremenu konstantnih društvenih promjena, tehničkog i naučnog napretka, pokazuje svu neophodnost sociološke inte-

rpretacije svih pojava u društvu. Sve oblasti društvene stvarnosti jednostavno zahtijevaju prisustvo sociološke dimenzije u cilju njihovog potpunog razumijevanja i